

SEHÂVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ VE EL-ECVİBETÜ'L-MERZİYYE FÎMÂ SÜ'İLE 'ANHÜ MİNE'L-EHÂDÎSÎ'N-NEBEVİYYE ADLI ESERİ

SAKHÂWÎ'S HADİTH SCHOLAR AND HIS WORK *AL-AJWİBAT AL-MARĐİYYA FÎMÂ
SU'İLE 'ANHU MIN AL-AHÂDİTH AL-NABAWİYYA*

RIZA TOZ

DOKTORA ÖĞRENCİSİ, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
HADİS ANABİLİM DALI
PHD STUDENT, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY
DEPARTMENT OF HADITH
KAHRAMANMARAŞ, TÜRKİYE

r_toz@hotmail.com

 <http://orcid.org/0000-0003-0803-3125>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1619230>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
13 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Accepted
27 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as: Toz, Rıza, "Sehâvî'nin Hadisçiliği ve *El-Ecvibetü'l-Merziyye fîmâ sü'ile 'anhü Mine'l-Ehâdîsî'n-Nebeviyye* Adlı Eseri [Sakhâwî's Hadîth Scholar and His Work *Al-Ajwibat Al-Mardıyya Fîmâ Su'ile 'anhu Min Al-Ahâdîth Al-Nabawiyya*]", Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 12/1 (Haziran/June 2025): 455-483.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası [CC BY-NC 4.0] /Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International [CC BY-NC 4.0].
Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

SEHÂVÎ'NİN HADİSÇİLİĞİ VE *EL-ECVİBETÜ'L-MERZİYYE FÎMÂ SÜ'İLE 'ANHÜ MİNE'L-EHÂDİŞİ'N-NEBEVİYYE* ADLI ESERİ

Öz

Mamlukların Hicaz, Suriye ve Mısır bölgelerinde yönetimde olduğu dönem, İslâmî ilimlerin zirveye ulaştığı dönemlerinden biridir. Bu dönemde İslâmî ilimlerde ve özellikle hadis ilmi sahasında önemli eserler telif eden âlimler yetişmiştir. Söz konusu dönemde Mısır'da yetişen Zeynüddîn el-İrâkî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi hadis otoritelerinin yanı sıra Sehâvî'den de bahsetmek gerekir. Sehâvî, İbn Hacer'in ilmî metodunu en iyi temsil eden muhaddislerden biri olup, İslâmî ilimlerde, özellikle hadis ilminde ve beşerî ilimlerde çok sayıda eser telif etmiştir. Bir muhaddis olarak Sehâvî sadece ilmî eserler telif etmemiş aynı zamanda toplumun hadis algısını yakından takip etmiş, güncel hadis tartışmaları konusunda tespitler yapmış ve halkın taleplerini de dikkate alarak bu alanda da müstakil eserler kaleme almıştır. Sehâvî'nin bu alanda telif ettiği eserlerden biri *el-Ecvibetü'l-merzîyye*'dir. Ancak ülkemizde Sehâvî'nin hadisçiliği üzerine doğrudan bir çalışma bulunmadığı gibi *el-Ecvibetü'l-merzîyye*" hakkında yapılan bir çalışmaya da rastlanılamamıştır. İbn Hacer'in halefi Sehâvî gibi önemli bir muhaddis hakkında sınırlı sayıda çalışmanın olması hadis tarihi açısından önemli bir eksiklik sayılabilir. Araştırmamanın hedefi, Sehâvî'nin hadisçiliğini ortaya koymak, *el-Ecvibetü'l-merzîyye* isimli üç ciltlik bu önemli eseri tanıtmak, çeşitli açılardan değerlendirmek ve böylece hadis ilmi alanına katkı sağlamaktır. Yapılan tespitlere göre Sehâvî, rical ilmi ile cerh ve ta'dil ilminde derin bilgi ve yetkinliğe sahip (yed-i tûlâ); isnad, ilel ve tarih ilimlerinde ise bir imamdır. Sehâvî, hadis usulü ve ıstılahları konusunda kapsamlı eserler telif eden bir muhaddistir. Ali el-Kârî'nin *Nuḥbetü'l-fiker* şerhinde 120 yerde Sehâvî'ye atıf yapması, onun çok iyi bir usûlcü olduğunu ortaya koyan önemli verilerdendir. Sehâvî rical tenkidinde birtakım kural ve kaideler koyacak düzeyde bir hadisçi kimliğine sahiptir. Üç cilt olarak 1997 yılında matbu olarak basılan çoğunluğu hadis fetvalarından oluşan *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, soru-cevap şeklinde yazılmış bir eserdir. Müellif, eserin mukaddimesinde, kendisine yöneltilen soruları sahih olanı zayıf olandan ayırma, cerh ve ta'dil alanındaki kapalı yönleri açıklama, doğru ve isabetli anlamlara ulaşma, hadisleri kaynaklarına nispet etme ve çoğu kimsenin erişemeyeceği isnad detaylarını ortaya koyma gibi alanlarda yetkin bir hadis otoritesi olarak cevapladığını ifade etmektedir. Bu yönüyle eser, sadece klasik bir fetva mecmuası değil, aynı zamanda müellifin hadis ilmindeki metodolojik yaklaşımını ve ilmî birikimini yansıtan kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Eserde sadece hadisle ilgili konulara yer verilmemiş, aynı zamanda Kur'an, fıkıh, tarih, kelâm, siyer, ahlâk, usûl, sahâbe biyografisi, sosyal yaşam, geçmiş milletler, dil, tıbb-ı nebevî, şiir, siyaset ve âdetler gibi konulara da yer verilmiştir. Sehâvî, hadis fetvalarını içeren ve 342 soruya cevap veren ilgili eserinde, hadisin mânası, tahrîci, sıhhati, ricâl bilgisi ve hadislerden istinbat edilen hükümler hakkında bilgi vermiştir. Her ne kadar eserin adı hadis şerh kitabı olmasa da eser bir bakıma konulu hadis şerhi gibi değerlendirilebilir. Sehâvî, bir hadisin cevabına geçmeden önce, yöntem olarak öncelikle hadisin tahrîcini yapmayı, ardından sıhhat durumunu tahlil etmeyi ve son olarak hadisin sened ve metin yönünden farklı tariklerini incelemeyi tercih etmektedir. Hadisin sahih kaynaklarda yer almadığı durumlarda, doğrudan "böyle bir hadis bilmiyorum" şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Bununla birlikte, bazen İbn Hacer gibi önemli hadis âlimlerinin görüşlerine atıfta bulunarak, ya da temel hadis literatürünü referans göstererek cevabını derinleştirir. Hadislerle ilgili verdiği hükümlerde genellikle Şâfi mezhebini esas almakla birlikte, diğer mezheplerin görüşlerini de zikretmesi, farklı düşünce ekollerine saygı gösterdiğini ve kapsamlı bir perspektife sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sehâvî, bazen cevabını ayrıntılı bir şekilde sunarak, okuyucuyu ikna etme ve tartışmalara son verme amacını gütmektedir. Bu

yaklaşım, onun hem hadis ilmindeki derinliğini hem de sorunlara olan metodolojik yaklaşımını göstermektedir. Ayrıca, eser akademik çevreler için önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sehâvî, Fetva, Sual, el-Ecvibetü'l-Merziyye.

SAKHÂWÎ'S HADİTH SCHOLAR AND HIS WORK *AL-AJWİBAT AL-MARḌİYYA FİMÂ SÜ'İLE 'ANHU MİN AL-AḤĀDİTH AL-NABAWİYYA*

Abstract

The period during which the Mamluks ruled the regions of Hijaz, Syria, and Egypt is considered one of the peak eras of Islamic sciences. During this period, prominent scholars emerged who authored significant works in Islamic sciences, particularly in the field of ḥadīth. Sakhāwī should also be mentioned alongside prominent ḥadīth authorities of the period, such as Zayn al-Dīn al-'Irāqī and Ibn Hajar al-'Asqalānī, who were based in Egypt. Sakhāwī is one of the ḥadīth scholars who best represents Ibn Hajar's school. Sakhāwī wrote many important works in Islamic sciences, especially in ḥadīth and humanities. As a ḥadīth scholar, Sakhāwī not only wrote works on humanities, but also closely followed the society's perception of ḥadīth, made observations on current ḥadīth debates, and wrote independent works in this field, considering the demands of the people. One of the works that Sakhāwī wrote in this field is *al-Ajwibat al-Marḍiyya*. However, in our country, there is no direct study on Sakhāwī's contribution to ḥadīth scholarship, nor on his work *al-Ajwibat al-Marḍiyya*. The limited number of studies on an important ḥadīth scholar such as Sakhāwī, the successor of Ibn Hajar, is a significant deficiency and gap in the field of ḥadīth science. The aim of the research is to reveal Sakhāwī's methodology in ḥadīth, to introduce this important three-volume work, *al-Ajwibat al-Marḍiyya*, and to evaluate it from various perspectives, thus contributing to the field of ḥadīth science. According to the findings, Sakhāwī is the owner of "yad al-tulā/authority" in the field of the science of rijāl and carḥ-ta'dil; and he is the imām in the sciences of isnād, ilāl and history. Sakhāwī was a ḥadīth scholar who authored comprehensive works on the methodology and terminology of ḥadīth. The fact that 'Alī al-Qārī refers to Sakhāwī in 120 places in his commentary on *Nukhba al-fikar* is an important finding that shows that he was a very good ḥadīth methodologist. Sakhāwī has a level of expertise in ḥadīth that allows him to set certain rules and regulations in the criticism of rijāl. Published in 1997 as a three-volume work, mostly on ḥadīth fatwas, *al-Ajwibat al-Marḍiyya* is a work written in question-answer format. The author states in the introduction of the work that he responds to the questions addressed to him as a competent ḥadīth authority, particularly in distinguishing authentic/ṣaḥīḥ from weak/da'if reports, clarifying obscure aspects of carḥ-ta'dil, reaching accurate meanings, attributing ḥadīths to their sources, and revealing isnād-related details that many others may not be capable of identifying. In this respect, the work is not merely a traditional collection of fatwas but also a comprehensive reference source that reflects the author's methodological approach and scholarly expertise in the science of ḥadīth. The work not only covers ḥadīth topics, but also includes topics such as the Qur'ān, fiqh, history, theology, biography of the Prophet, ethics, methodology, biography of the companions, social life, past nations, language, prophetic medicine, poetry, politics and customs. In his work, which includes ḥadīth fatwas and answers to 342 questions, Sakhāwī provides information about the meaning of the ḥadīth, its takhrīj, its authenticity, the knowledge of narrators and the rulings derived from the ḥadīths. Although the name of the work is not a ḥadīth commentary book, it can be considered as a thematic ḥadīth commentary in a way. In the work, without giving a direct answer to the question, the narration of the ḥadīth is first

made, then its authenticity is analyzed and different paths of the ḥadīth in terms of chain of narration and text are given. In cases where the ḥadīth is not included in authentic sources, he directly states, “I do not know such a ḥadīth.” However, sometimes he deepens his answer by referring to the views of important ḥadīth scholars such as Ibn Hajar or by referencing the basic ḥadīth literature. Although he generally bases his rulings on ḥadīth on the Shafi school, he also mentions the views of other schools, which reveals that he respects different schools of thought and has a comprehensive perspective. Sometimes, Sakhāwī presents his answer in detail, aiming to convince the reader and end discussions. This approach demonstrates both his depth in the science of ḥadīth and his methodological approach to problems. Moreover, the work serves as a significant source for academic circles.

Keywords: Ḥadīth, Sakhāwī, Fatwa, Question, al-Ajwibat al-Mardīyya.

GİRİŞ

İslâmî ilimlere yönelik araştırmalar ve çalışmalar tarihin her döneminde artarak devam etmiştir. Zira İslâmî ilimler tarih boyunca sürekli gelişim halinde olmuş ve bu uğurda bazı ilim merkezlerine çok sayıda rihleler yapılmıştır. Bu ilim merkezlerinden biri de hiç şüphesiz Mısır’dır. Hz. Ömer’in halifeliği döneminde Mısır’ın fethedilmesiyle çok sayıda sahâbenin Mısır’ın farklı şehirlerine hicret etmesiyle bölgenin önemi daha da artmıştır. Tarihte İslâmî ilimlerin zirveye ulaştığı bazı dönemler olmuştur. Bu dönemlerden biri de Memlûklerin Hicaz, Suriye ve Mısır bölgelerinde yönetimde olduğu dönemdir. Bu dönemde Zeynüddîn el-İrâkî (öl. 806/1404) ve İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) gibi hadis ilminin çok önemli otoriteleri yetişmiştir. Memlûkler döneminde yetişen otoritelerden birisi de Şemsüddîn es-Sehâvîdir (öl. 902/1497). Hadis ilmi sahasında İbn Hacer’in ekolünü en iyi temsil eden Sehâvî, kendi döneminde bu alanı en iyi bilen, en çok eser telif eden ve tasnifleri bu alanda en çok değer gören hadisçilerden biridir. Rical isimleri, râvilerin durumları ve cerh ve ta’dîl ilminde derin bilgi ve yetkinliğe sahip olan Sehâvî’nin hadisçiliği tam olarak ortaya konamamış ve yazdığı eserler ülkemizde akademik mahfillerde hak ettiği konuma erişememiştir.

Sehâvî’nin hadis alanında telif ettiği eserlerden biri, *el-Ecvibetü’l-merziyye fîmâ sü’ile ‘anhü mine’l-eḥâdisi’n-nebeviyye*’dir. Hadis fetvalarından¹ oluşan

¹ Hadis fetvası, hadislerle ilgili çeşitli meseleler hakkında yöneltilen sorulara verilen ilmi cevapları ifade eder. Hadis fetvaları, hadis ilminin çeşitli alt alanlarını kapsayan geniş bir içeriğe sahiptir. Bu fetvalar, öncelikle bir hadisin kaynağının tespiti, râvî zincirinin değerlendirilmesi ve sıhhat durumunun belirlenmesi gibi rivayet yönüyle ilgili meseleleri içerir. Ayrıca hadislerin anlamı, yorumu ve farklı rivayet yolları ile aralarındaki çelişkili gibi görünen durumların açıklığa kavuşturulması gibi dirayet yönüyle yapılan değerlendirmelere de yer verilir. Bunların yanı sıra, halk arasında meşhur olmuş bazı rivayetlerin doğruluğu, belirli bir konuda sahih ya da zayıf hadis bulunup-bulunmadığı gibi sorulara da cevap verilir. Hadis fetvaları yalnızca hadis ilmiyle sınırlı kalmayıp tefsir, akaid, siyer ve menâkıb gibi ilim dallarına dair sorulara hadisler ışığında verilen cevapları da kapsar. Bu yönüyle

bir kitap olan ve “Tatminkâr cevaplar/*el-Ecvibetü'l-merzîyye*” adını taşıyan eser, iddialı bir başlığa sahiptir. Bu bağlamda, eserin akademik çevrelerde tanıtılması, değerlendirilmesi ve ilmî mahfillerde müzakere edilmesi, hadis literatürüne yapılacak katkı açısından önem taşımaktadır. Sehâvî ve eserlerine yönelik yapılan akademik çalışmalar oldukça sınırlı sayıda olup,² doğrudan onun hadisçiliğini konu edinen kapsamlı bir çalışmaya henüz rastlanmamaktadır. Aynı şekilde, *el-Ecvibetü'l-merzîyye* adlı eseri özelinde yapılmış müstakil bir çalışmanın bulunmaması da dikkat çekicidir. İbn Hacer'in doğrudan öğrencisi ve ilmî mirasçısı konumundaki Sehâvî gibi önemli bir muhaddis hakkında yapılan çalışmaların azlığı, hadis ilmi açısından ciddi bir boşluk olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın temel amacı, Sehâvî'nin hadis ilmindeki konumunu ortaya koymak, *el-Ecvibetü'l-merzîyye* adlı üç ciltlik bu önemli eseri tanıtmak ve muhteva, yöntem ve ilmî değer açısından çok yönlü olarak değerlendirerek hadis ilmine katkıda bulunmaktır.

Araştırmada öncelikle Sehâvî'nin hayatı, ilmî kişiliği, hocası İbn Hacer ile olan hoca-talebe ilişkisi ele alınacaktır. Buna ek olarak Sehâvî'nin yetiştiği ortamı anlayabilmek için Memlûkler dönemindeki ilmî faaliyetlere gerekli ölçüde değinilecek ve özellikle 9./15. yüzyıl Mısır'ında hadis ilminin genel durumu incelenecektir. Devamında da Sehâvî'nin sadece hadis alanında kaleme aldığı eserler üzerinde durularak, *el-Ecvibetü'l-Merzîyye* adlı çalışması tanıtılacak ve bu eser içerik, yöntem ve ilmî değer açısından değerlendirilecektir.

1. SEHÂVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Adı, Nesebi, Hayatı ve Vefatı

Sehâvî (831-902/1428-1496), 9./15. yüzyılda Mısır'da yaşamış önemli bir âlimdir. Asıl adı Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî'dir. O, hadis ilminde derin birikime sahip olduğu gibi aynı

hadis fetvaları hem hadis rivayeti ve yorumu hem de İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarında delillendirme bakımından önemli bir yere sahiptir. Hadis fetvası terimi ve *el-Ecvibetü'l-Merzîyye*'nin hadis fetvası kapsamında değerlendirilen bir eser olduğu hakkında bk. Betül Ay, *Hadis Edebiyatı Türü Olarak Fetâvâ Eserleri*, Doktora Tezi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), 4-5, 106; Ali Can Kanoğlu, “Klasik ve Modern Dönem Hadis Fetva Kitaplarının Muhtevalarına Yönelik Bir Mukayese”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021), 391.

² Sehâvî hakkında yapılan çalışmalar hakkında literatür bilgisi için bk. Adil Yavuz, “el-Makâşidü'l-Hasene”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/422-423; a.mlf., *Sehavi (902-1496) ve el-Mekasidu'l-Hasene Adlı Eserinin Tenkid ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993); a.mlf., “Sehâvî ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi ile İlgili Eseri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (Mart 2002), 165-187; Büşra Sıdika Kaya, *Sehâvî'nin ed-Dav'ü'l-Lâmi' Adlı Eseri Bağlamında IX. / XV. Asır Kahire'sinde Bilgi ve Toplum*, Doktora Tezi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017); Halis Aydemir, *es-Sehâvî'nin (902/1496) el-Kavlü'l Bedi Fi's-Salâti Ale'l-Habibi's-Şefi' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Doktora Tezi (Bursa: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), 89-90.

zamanda tarihçi kimliğiyle de tanınmaktadır.³ O, 831/1428 yılı Rebîülevvel ayında, Kahire'nin Şeyhülislam Bulkînî Medresesi'ne yakın Bahâuddîn mahallesinde dünyaya gelmiştir.⁴ Dedesi Muhammed b. Ebû Bekr, Sehâ kasabasında doğup daha sonra Kahire'ye göç ettiğinden, o bölgeden gelenlere atfen Sehâvî olarak anılmaktadır. O, dört yaşında iken, babası Kahire'de dönemin önde gelen hadis âlimlerinden İbn Hacer'in ikamet ettiği mahallenin yakınlarında bir ev satın alarak burada yaşamaya başlamıştır.⁵

Sehâvî'nin vefat tarihi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak genel kanaate göre Şaban 902'de (Nisan 1497) Medine'de vefat ettiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Vefatından önce ömrünün son yıllarında birkaç kez hacca gitmiş ve Medine'ye dönerek, orada vefat etmiştir. Cenazesi Cennetü'l-bakî kabristanına defnedilmiştir.⁶

1.2. Eğitimi ve İlmî Kişiliği

Sehâvî'nin ilmî kişiliğinin şekillenmesinde ilk hocası İbn Hacer'in büyük katkıları olmuştur. Sehâvî henüz yedi yaşındayken 838 yılında hadis ilminin en büyük otoritelerinden İbn Hacer'in dersine ilk defa katılmış ve bu derste Yüce Allah İbn Hacer sevgisini onun kalbine yerleştirmiş ve böylece sürekli onun ilim meclislerini takip etmiştir.⁷ Onun evinin İbn Hacer'in ders verdiği meclise yakın olması, ondan daha fazla istifade etmesine fırsat vermiştir. İlim meclislerinde hocasına yardım etmiş, önemli bir mazereti olmadıkça hocasının derslerini bırakmamıştır.⁸ O'na olan yakınlığı, başta hadis ve diğer alanlarda onun ilmî birikim ve derinlik kazanmasına vesile olmuştur. Sehâvî, ondan Irâkî'nin *el-Elfiyye* ve şerhini, İbnü's-Salâh'ın *'Ulûmü'l-ḥadîş* adlı eserini, Şâfiî'nin *Menâkıb* adlı çalışmasını ve hocasının telif ettiği *Fethu'l-bârî*, *Bulûgu'l-merâm* ve *Tahrîcü'l-Meşâbih* gibi önemli eserleri okumuştur.⁹ O, bir taraftan İbn Hacer için pek çok kitap istinsah ederken bir taraftan da onun bazı kitaplarını ikmal etmiş, şerhetmiş ve bazılarını da

³ Bazı kaynaklarda Sehâvî, 15. yüzyılın önemli tarihçilerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Jonathan P. Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali*, çev. İsmail Eriş (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 118.

⁴ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi* (Beyrut: Menşûrâtü Dâri Mektebeti'l-Hayât, ts.), 8/2; Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnaût (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1406/1986), 10/23.

⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 8/2.

⁶ Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebi'l-'Arabî fi'l-'aşri'l-ḥadîş* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1405/1985), 3/ 891.

⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 8/5.

⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 8/6; Mustafa Şâkir, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihin* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1411/1990), 3/177.

⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 8/6.

zeyil yazmıştır.¹⁰ Onun eserleri incelendiğinde, hocasının tahrîr ve tahkiklerinden nakiller yaptığı görülür.

Sehâvî, hocasının üslup ve yönteminden etkilenmiş ve onun devrettiği ilmî mirası emanet almıştır. İbn Hacer'in öğrencilerinden Kâsım b. Kutluboğa (öl. 879/1474) ve el-Bedr b. Kattân (öl. 879/1474) Sehâvî hakkında, "أَنَّهُ أَمْتَلُ / O (Sehâvî), hadis ilmi sahasında İbn Hacer'in öğrencilerinin en seçkinlerindendir" şeklinde görüş belirtmişlerdir.¹¹ Sehâvî'nin okumalarına ve *Emâli* derslerine katılan Muhammed b. Sâlih (öl. 876/1471) de ona daima "İbn Hacer" adıyla hitap ederek onu övmüştür.¹² Şevkânî (öl. 1250/1834), onların arasındaki hoca-talebe ilişkisini İbn Teymiyye (öl. 728/1328)-İbn Kayyım (öl. 751/1350) ve Irâkî (öl. 806/1404)-Heysemî (öl. 807/1405) arasındaki ilişkiye benzetir.¹³ Her üç tespit, onun İbn Hacer'in ilmî mirasını devraldığını ve temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Sehâvî sadece İbn Hacer'in ilminden istifade etmekle kalmamış aynı zamanda dönemin meşhur hocalarından da çeşitli dersler okumuştur. Hadis ilmi açısından oldukça verimli olduğu bilinen bir dönemde Mısır diyarında yetişen Sehâvî, hocası vefat ettiğinde 21 yaşındaydı. Onun vefatından sonra Sehâvî'nin hayatının ikinci dönemi başlar. Bu dönemde onun ders ve ilim tahsili Kâhire dışında devam eder. O, Dimyât, İskenderiyye, Halep, Ba'lebekke, Şâm, Dımaşk, Filistin, Beyt-i Makdis, Halîl, Nablus, Hıms, Hamâ, Mekke ve Medine başta olmak üzere hicaz bölgesinin birçok şehrine ve diğer başka kentlere yolculuklar yapmıştır.¹⁴ Mekke'de mücâvir olarak kalmış, yani Mekke'ye gelip bir dönem geçici olarak burada ikamet etmiştir.¹⁵ O, seyahatleri esnasında seksen kadar şehir, kasaba ve köye uğrayarak buralardaki ilmî birikimden faydalanmıştır. Sehâvî gezdiği 80 yer hakkında *Büldâniyyât* isimli eserinde bilgi vermiş, buralarda yetişen âlimleri tanıtmıştır.¹⁶

Sehâvî kendi ifadesine göre 400'den fazla hocadan ilim tahsil etmiştir.¹⁷ Öğrencilerinden Rûzbihân el-Huncî (öl. 927/1521), onun sadece Buhârî'deki hadisler bağlamında 120 kadar hocasının olduğunu söyler.¹⁸ Bazı araştırma-

¹⁰ Cengiz Tomar, "Sehâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/313.

¹¹ Sehâvî, *el-Cevâhîr ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, thk. İbrahim Bâcis Abdülmecid (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1999), 3/1146.

¹² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 2/270.

¹³ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-me'hâsini men ba'de'l-karni's-sâbi* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 2/187.

¹⁴ Meşhûr b. Hasen Âl Selmân, "Mukaddime", *es-Sırru'l-mektûm fi'l-farq beyne mâleyni'l-mahmûd ve'l-mezmûm*, mlf. Sehâvî (Ebû Dabî: Mektebetü ve Tescilâtü Dâri'l-İmâm Mâlik, 1425/2004), 39.

¹⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 1/204, 208, 2/81, 3/118, 4/257.

¹⁶ Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Büldâniyyât*, thk. Hüsâm b. Muhammed el-Kattân (Riyad: Dâru'l-Atâ, 1422/2001).

¹⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, 8/7.

¹⁸ Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*

larda onun hocalarının sayısının 2000'den fazla olduğu zikredilir.¹⁹ Bununla birlikte, onun bu kadar çok sayıda hocadan ilim öğrenmiş olması, her biriyle uzun süreli dersler yaptığı anlamına gelmemektedir. Muhtemelen, birkaç kez görüşüp istifade ettiği hocalarını da bu sayıya dahil etmişlerdir.²⁰ İbn Hacer'in dışında ilim tahsil ettiği bazı hocaları arasında Bedreddin el-Aynî, Abdüsselâm el-Bağdâdî, İbnü'l-Hümâm, İbn Kutluboğa, Sâlih b. Ömer el-Bulkînî, Celâleddin el-Mahallî, İbnü'd-Deyrî, Necmeddin İbn Kâdî Aclûn, Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe, Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, İzzeddin el-Askalânî, Kâfiyeci, Kemâleddin ve Ebü'l-Fazl İbnü's-Şihne gibi dönemin önemli âlimleri bulunmaktadır.²¹ Sehâvî, ders aldığı hocaları hakkında alfabetik sıraya göre hazırladığı üç ciltlik *Buğyetü'r-râvî bi men 'ahaze 'anhu's-Sehâvî* isimli bir eser telif etmiştir.²²

Muhaddis ve tarihçi Necmeddin İbn Fehd'in (öl. 885/1480) *Mu'cemü's-şüyûh* isimli eserinin bir yerinde Sehâvî hakkında “صاحبنا/arkadaşımız” ifadesini,²³ onun da *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*’de İbn Fehd'in adının geçtiği neredeyse her yerde aynı ifadeyi kullanması ikisi arasında yakın bir hocalık talebelik ilişkisi olduğunu göstermektedir.²⁴ O, Sehâvî'den 19 yaş büyük olmasına rağmen Mekke'de Sehâvî'nin bütün tasniflerini ondan dinlemiştir.²⁵ İbn Fehd, Sehâvî Mekke'deyken kendisinin ve babasının kitaplarından yararlanma imkânı sunarak ona destek olmuştur.²⁶ Sehâvî, İbn Abbâs'ın (r.a.) kabrini ziyaret etmek için onunla birlikte Taif'e gitmiş ve ondan bazı cüzleri orada dinlemiştir.²⁷ Necmeddin İbn Fehd'in torunu Muhibbüddin Cârullah b. Fehd'in (öl. 954/1547), kendi döneminde hadis ilimlerini Sehâvî'den daha iyi bilen, ondan daha çok ve daha güzel tasnifleri olan birini tanımadığını belirtmesi, onun hadis ilmindeki yetkinliğini ortaya koyan önemli bir şahitliktir.²⁸

Sehâvî'nin önemli talebeleri arasında İzzeddin İbn Fehd, Muhibbüddin İbn Fehd, Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, Serıyyüddin İbnü's-Şihne, Hâlid

ve'l-eşbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşvehât ve'l-müselâlat, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1402/1982), 2/989.

¹⁹ Selmân, “Mukaddime”, 39.

²⁰ Yavuz, “Sehâvî ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi ile İlgili Eseri”, 170.

²¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*’, 8/2; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*, 10/23-25; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-meḥâsini men ba'de'l-ğarni's-sâbi*’, 2/184; Tomar, “Sehâvî”, 36/314.

²² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*’, 8/16.

²³ Ömer b. Fehd el-Hâşimî el-Mekki, *Mu'cemü's-şüyûh*, thk. Muhammed ez-Zâhî (Riyad: y.y., 1402/1982), 240.

²⁴ Örnek kullanımlar için bk. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*’, 1/81, 140, 198, 223, 256, 290, 293.

²⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*’, 6/128.

²⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*’, 8/8.

²⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*’, 8/14.

²⁸ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli' bi-meḥâsini men ba'de'l-ğarni's-sâbi*’, 2/285-186.

b. Abdullah el-Ezherî, İbn Abdüsselâm el-Menûfî, Hasan et-Tûlûnî, İbnü'l-Kerekî, İbn Kâsım el-Gazzî ve Muhammed b. Ebû'l-Feth sayılabilir.²⁹

Kaynaklarda Sehâvî'nin ilmî kişiliğinden bahsedilirken bir taraftan onun imam, muhaddis, hâfız, fakih, münekkîd ve müerrih olduğu belirtilirken bir taraftan da onun edebiyat, ferâiz ve matematik gibi ilimlerle de meşgul olduğu bilgisine yer verilir.³⁰

Sehâvî, dönemin sultanları tarafından birçok kez kadılık görevine davet edilmiş olmasına rağmen, bu teklifleri reddetmiştir. Kendisi, evinde ve mescitlerde dersler vermenin yanı sıra, Eski ve Yeni Zâhiriyye Medreseleri, Karasunguriyye, Sargatmışıyye, Mengutimûriyye ve Kâmilîyye Dârulhadisi gibi önemli medreselerde de dersler okutmuş ve bu mekteplerde ilmî faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca, çeşitli ilmî toplantılar ve meclisler kurarak, eğitim ve öğretim faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır.³¹

Memlûkler döneminde İslâmî ilimlerin fazlasıyla gelişmesi ve çok sayıda âlimin yetişmesiyle birlikte âlimler arasında bazı tartışma ve çekişmelerin de olduğu görülmektedir.³² Bunun en açık örneği, Sehâvî ile Süyûtî arasındaki çekişmede ortaya çıkmaktadır.³³ Sehâvî en meşhur eseri olan *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi* 'adlı eserinde yaklaşık 10.000 kişinin biyografisinden bahsetmektedir. Eserinde Süyûtî'ye ayırdığı terceme-i halde onu yermiş ve onun hakkında ağır ithamlarda bulunmuştur.³⁴

1.3. Eserleri

Sehâvî, başta hadis ve tarih olmak üzere birçok alanda önemli eserler telif etmiştir ve bakımından muksirûndan kabul edilir. Ebû Ca'fer el-Vâdiâşî (öl. 938/1532), Sehâvî'nin bir fihristinde 160 telifi olduğunu söylediği bilgisine yer verir.³⁵ Ziriklî, eserlerinin iki yüze yakın olduğunu belirtmektedir.³⁶ Meşhur b. Hasan Âl Selmân ve Ahmed eş-Şukayrât'ın naklettiği bilgiye göre

²⁹ Tomar, "Sehâvî", 36/314.

³⁰ Hayruddin, ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebin ve'l-müştârikin* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1969), 7/67.

³¹ Halit Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 41-55.

³² Memlûkler döneminde en bilinen ilmî tartışmalardan biri İbn Hacer el-Askalânî ile Bedreddin el-Aynî arasında yaşanmıştır. Bu tartışma, dönemin hadis, fıkıh ve kadılık müesseseleri üzerindeki etkileriyle dikkat çeker. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Talat Sakallı, "İbn Hacer-Aynî Çatışmasının Buhari Şerhlerindeki Tezahürü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 347-361.

³³ Sehâvî ile Süyûtî arasındaki çekişme hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Enbiya Yıldırım, "Süyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Sehâvî-Süyûtî Çekişmesi Bağlamında)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 149-174.

³⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi*, 11/72-73.

³⁵ Ebû Cafer Ahmed b. Ali el-Belevî el-Vâdiâşî, *Şebtu Ebî Ca'fer Ahmed b. Ali el-Belevî el-Vâdiâşî*, thk. Abdullah el-İmrânî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslami, 1983/1403), 375.

³⁶ Ziriklî, *el-A'lâm*, 67.

Ahmed b. Muhammed el-Esedî (öl. 874/1470), henüz matbu olmayan *Zeylû Tabakâti'sh-Şâfi 'iyye*'de Sehâvî'nin yazdığı eserlerin sayısının 200'ü bulunduğunu söylemiştir.³⁷ Diğer adı Bedrüddîn İbn Kâdi Şühbe olan Esedî'nin, Sehâvî'den 28 yıl önce vefat ettiği düşünüldüğünde eserlerin sayısının daha çok olduğu tahmin edilebilir. Örneğin 889 yılında yazımı tamamlanan *Fethu'l-muğîs* bu sayıya dahil değildir.³⁸ Muhammed Abdülhay el-Kettânî (1886-1962) *Fihrisü'l-fehâris*'te Sehâvî'nin tasniflerinin 400 cilt kadar olduğunu zikretmektedir.³⁹ Sehâvî'nin eserleri üzerine müstakil bir çalışma yapan Meşhur b. Hasan Âl Selmân ve Ahmed eş-Şukayrât'ın tespitlerine göre Sehâvî'nin dinî ve beşerî ilimler sahasında telif ettiği eserler 270'i bulmaktadır.⁴⁰ Ne var ki bu eserlerin büyük bir kısmı günümüze kadar gelmemiş bir kısmı da henüz matbu olarak yayınlanmamıştır. Onun eserleri gözden geçirilip incelendiğinde çoğunluğunun hadis ve tarih alanında olduğu görülecektir.

Sehâvî'nin çok sayıda ve nitelikli eserler verdiği bilgisini öğrencilerinden, İbn Fehd ailesinin torunlarından Muhibbüddîn Cârullah b. Fehd şu sözlerle dile getirir:

“O, kendi sanatında (hadis alanında) tekti. Hadis ilmindeki yetkinliği sayesinde ismi, en uzak diyarlarda şöhret buldu. Onun hadis ve hadis dışındaki eserleri çok fazlaydı. Bu eserlerin birçoğu doğuya ve batıya, Şam'a ve Yemen'e kadar yayıldı. Ben bu dönemde hadis ilimlerini onun gibi bileni, onun kadar çok ve güzel/nitelikli eser yazanı bilmiyorum.”⁴¹

Sehâvî, hadis ilmiyle ilgili çok sayıda eser kaleme almıştır. Telifleri hadis ilminin birçok alanını kapsamaktadır. Eserlerine bakıldığında onun hadis alanında ileri bir seviyede olduğu görülebilir. Hadis ilminde yazdığı bazı önemli eserleri şunlardır:

1. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l- 'Irâkî*,
2. *el-Makâsıdü'l-hasene fî beyâni keşîrin mine'l-eḥâdişi'l-müştehire 'ale'l-elsine*,
3. *Fethu'l-karîb fî şerhi mü'ellefi'n-Nevevî't-Taḥrîb*,
4. *Büldâniyyât*,
5. *el-Ecvibetü'l-merzıyye fîmâ sü'ile 'anhü mine'l-eḥâdişi'n-nebeviyye*,
6. *Umdetü'l-kârî ve's sâmi 'fî ḥatmi's-Şaḥîhi'l-câmi*,
7. *et-Tavzîhu'l-ebher 'alâ (li-) Tezkiye'ti İbni'l-Mülakḳım fî 'ilmi'l-eşer*,
8. *Kitâbü'l-Ğâye fî şerhi'l-Hidâye fî 'ilmi'r-rivâye*,

³⁷ Selmân, “Mukaddime”, 46.

³⁸ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân b. Muhammed es-Seḥâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l- 'Irâkî*, thk. Ali Hüseyin Ali (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 4/406.

³⁹ Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, 2/989.

⁴⁰ Meşhur b. Hasan Âl Selmân & Ahmed eş-Şukayrât, *Müellefâtü's-Seḥâvî* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998), 25-161.

⁴¹ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli 'bi-meḥâsini men ba'de'l-ḳarni's-sâbi'*, 2/186.

9. *Buğyetü'r-râğıbi'l-mütemennî fî hatmi'n-Nesâî,*
10. *Ğunyetü'l-muhtâc fî hatmi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc,*
11. *Tahrîcü ehâdîsi'l- 'âdilîn li-Ebî Nuaym el-İşbahânî,*
12. *el-Cevâhirü'l-mükellele fi'l-aḥbâri'l-müselsele,*
13. *Żiyâ 'ül-enâm bi-erba 'îne ḥadîşen li'bni'l-Hümâm,*
14. *Fihristü Zekerıyyâ el-Enşârî,*
15. *Erba 'üne ḥadîşen min Kitâbi'l-Edebi'l-müfred li'l-Buhârî,*
16. *Tecrîdü Havâşî 'alâ Tenkîhi'z-Zerkeşî, Bezlû'l-mechûd fî hatmi Süne-ni Ebî Dâvûd,*
17. *Tahrîcü'l-erba 'îne's-sûfiyye li-Ebî 'Abdirrahmân es-Sülemî,*
18. *'Umdetü'l-aşhâb fî ma 'rifeti'l-elkāb,*
19. *Esânîdü'l-kütübi's-sitte ve'l-Muvaṭṭa' ve ḡayrihâ.⁴²*

1.4. Sehavi'nin Yaşadığı Dönemde Mısır'da Hadis İlmî

Mısır, tarih boyunca önemli tarihî ve kültürel merkezlerden biri olmuştur. İslâm tarihinde Hz. Ömer döneminde Amr b. Âs'ın Mısır'ı fethetmesiyle başlayan dönem, sırasıyla Emevîler, Abbâsîler, Fâtımîler ve Eyyûbîlerle devam etmiş, daha sonra Mısır, Memlûkler'in yönetimine girmiştir. İlk fetihle birlikte İlim merkezi haline gelen bu ülke, özellikle Memlûkler döneminde sultanların ilme önem vermesi ve âlimleri desteklemesiyle ilimde zirveye ulaşmıştır.

9./15. yüzyıl ve öncesi (648-923/1250-1517), yaklaşık üç asır, Mısır, Hicaz ve Şam bölgeleri Memlûk Türk Devleti hakimiyeti altındaydı. Onlar, Moğol ve Haçlılar'a karşı tarihte önemli zaferler kazanmış ve kendisinden söz ettirmiş bir devlettir. Bu devletin siyasî ve ilmî müesseseleriyle Osmanlı devleti ve daha sonra kurulan Müslüman devletlere büyük tesiri olmuştur. Bu dönemde siyasî başarıların yanı sıra ilmî alanda da dikkate değer gelişmeler yaşanmış; özellikle hadis ilmi, en parlak dönemlerinden birini geçirmiştir. Zira bu dönemde Nevevî (öl. 676/1277), İbn Dakikul'id (öl. 702/1302),⁴³ Abdülmü'min ed-Dimyâtî (öl. 705/1306), Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî (öl. 742/1341), Alâeddin İbnü't-Türkmânî (öl. 750/1349), Moğultay b. Kılıç (öl. 762/1361), İbn Receb (öl. 795/1393), Zehebî (öl. 748/1348), Zeynüddin el-İrâkî, Heysemî, İbn Hacer el-Askalânî, Bedreddin el-Aynî (öl. 855/1451), Şemseddin es-Sehâvî, Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî (öl. 923/1517) ve Zekerıyyâ el-Ensârî (öl. 926/1520) gibi çok sayıda meşhur muhaddis yetişmiş,

⁴² Selmân & Ahmed eş-Şukayrât, *Müellefâtü's-Sehâvî*, 25-161; Tomar, "Sehâvî", 36/314.

⁴³ İbn Dakikul'id'in hadisleri anlama yöntemi üzerine yapılan bir çalışma hakkında bk. Recep Bilgin, "İbn Dakikul'id'in Şerhu'l-İlmâm bi-Ehâdîsi'l-Aḥkâm'ında Hadisleri Anlama Yöntemi Olarak Hakikat-Mecaz Olgusu", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (2024), 526-546.

hadis edebiyatının en meşhur örnekleri yazılmış ve İslâmî ilimlerde sonraki dönemlere temel kaynaklar sunan zengin bir birikim oluşmuştur.⁴⁴

Hadis ilmi açısından önemli bir yere sahip olan Mısır, tarih boyunca ilme ev sahipliği yaparak önemini korumuştur. Moğolların Bağdat'ı işgalinden sonra âlimler mecburen bu bölgeden ayrılp Mısır'a yönelmişlerdir. Buna bağlı olarak da Mısır adeta âlimlerle dolup taşmış ve yaklaşık üç asır boyunca burada ilmî faaliyetler fazlasıyla gelişmiştir.⁴⁵ Bu üç asrın son zamanları olan Sehâvî'nin yaşadığı dönem göz önüne alındığında, Mısır'da İslâmî ilimlerin özellikle hadis ilminin çok parlak bir dönem geçirdiği görülmektedir.⁴⁶

9./15. yüzyılda Mısır'da özellikle Kahire'de yaşayan âlimlerin gündeminde ve halkın zihninde hadisin nasıl bir yer tuttuğu önemli bir husustur. Bu dönemde hadis ilminin geniş bir kabul görerek yaygınlaşması neticesinde, Kâhire'deki dârülhadislerin sayısı Dımaşk'taki kadar fazla olmasa da hadis ilmi açısından yeterli bir düzeye ulaşmıştı. Bu medreselerin öncelikli işlevi hadis dersleri olup fıkıh müderrisliği daha sonra gelmekteydi.⁴⁷ Bu bağlamda Kâmilîyye Medresesi, "Kâmilîyye Dârülhadisi" olarak bilinmekteydi.⁴⁸ Yine bu dönemde Kahire'de hadis medreselerinden sonra muhaddislerin en çok kullandıkları yerler camilerdi. Mısır'da, yüzyıllar boyunca belirli camilerde, medreseler kadar yoğun biçimde eğitim faaliyetleri sürdürüldü. Bu camilerdeki hadis dersleri dönemin eğitim faaliyetlerinin önemli bir bölümünü teşkil etmekteydi. Hadis müderrisleri tarafından icra edilen bu derslerin bazıları halka yönelik rutin derslerdi. Bunların yanında imlâ meclisleri, Kahire'nin yerlisi bir hadis hocasının hadis rivayeti, muhaddisler tarafından haftalık hadis sohbetleri, meşhur hadis kitaplarının hatim meclisleri gibi dersler yapılmıyordu.⁴⁹ Sehâvî Kahire'deki ilk dârülhadis sayılan Kâmilîyye başta olmak üzere, Sargatmışıyye, Berkûkiyye, Fâziliyye ve Menkutamâriyye medreselerinde hadis dersleri vermiş ve vefatına kadar Medresetü'l-Mahmudiyye kütüphanesinde hizânetü'l-kütüb vazifesini sürdürmüştür.⁵⁰

Sehâvî'nin yaşadığı dönemde, Memlûk sultanlarının ilme ve âlimlere büyük önem verdiği ve onlara hürmet gösterdiği bilinmektedir. Bu bağlamda, dönemin emirleri ve sultanları, halkla aralarındaki ilişkileri sağlamlaştırmak amacıyla âlimlere ihtiyaç duymuşlardır. Âlimler ise medrese ve

⁴⁴ Bk. Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517*, 158.

⁴⁵ Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983), 353.

⁴⁶ Memlûk Kahire'sinde yüksek din eğitimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali*, 23-33.

⁴⁷ Ebü'l-Abbâs Takiyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir el-Makrizî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi'z-zikri'l-hıtaf ve'l-âşâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 4/219.

⁴⁸ Makrizî, *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi'z-zikri'l-hıtaf ve'l-âşâr*, 4/219.

⁴⁹ Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517*, 56.

⁵⁰ Kaya, *Sehâvî'nin ed-Dav'ü'l-Lâmi' Adli Eseri Bağlamında IX. / XV. Asır Kahire'sinde Bilgi ve Toplum*, 35-36.

dârülhadislerde görev alabilmek ve ilmî çalışmalarını sürdürebilmek için siyasî istikrar ortamlarına ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum, âlimler ile sultanlar arasında belli bir düzeyde ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılmıştır.⁵¹

Memlükler döneminde Mısır'da sadece erkekler ilimle meşgul olmamış, aynı zamanda kadınlar da ilim tahsil etmek için çaba sarf etmişlerdir. Bunun sebebi olarak da ilimle meşgul olmanın âyetlerde ve hadislerdeki müjdeye nail olma çabası olduğu söylenebilir. Kur'ân ve hadislerde yer alan, “*De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”⁵² ve “*Bizden bir söz işitip de onu muhafaza eden ve başkasına ulaştıranın Allah yüzünü ak etsin.*”⁵³ gibi beyanlar, kadın-erkek herkesi ilme teşvik etmiştir. Bu bağlamda Sehâvî de çok sayıda ilim ehli hanım hocadan dersler alarak onlardan istifade etmiştir.⁵⁴

9./15. yüzyılda Mısır'da âlimler gündemi meşgul eden konulara hadislerden yararlanarak çözümler üretmeye çalışmışlar. Bu dönemde cami ve medreselerdeki fetva meclislerinin büyük bir kısmı, hadis meclisleri ve hadis temelli fetvalara ayrılmıştır. Halkın ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan fetva kitaplarında hadisle ilgili bölümler önemli bir yer tutmuştur. İbn Hacer, Süyûtî ve Sehâvî gibi âlimler bu asrın önde gelen âlimleridir. Bu âlimler, hadisle ilgili olarak kendilerine yöneltilen soruları sadece sözlü olarak cevaplamakla kalmayıp onları konularına göre tasnif etmişler ve farklı hacimlerde risâleler ve kitapçıklar yazmışlardır. Bu metinler, kimi zaman bizzat müellifleri tarafından, kimi zaman ise daha sonra kitap haline getirilmiştir. İbn Hacer'in *mesâil* veya *ecvibe* gibi eserleri, Süyûtî'nin *el-Hâvî li'l-fetâvâ'sı* ve Sehâvî'nin *el-Ecvibetü'l-merzîyye'si* bu bağlamda önemli eserlerdir.

Hicrî 9. asırda Kahire'de hadis âlimlerine yöneltilen soruların bir kısmı, ilmî bir çevrede yer almayan ancak hadisle ilgilenen kişiler tarafından sorulmuştur.⁵⁵ Bu tür sorulara konu olan bazı hadislerin tahriri müsteftî tarafından yapılmış, ilgili hadislerden hüküm çıkarılmış ve bu hükmün doğruluğunun tasdik edilmesi talep edilmiştir. Aynı dönemde Süyûtî'ye yöneltilen bazı soruların ise şiir formunda olduğu görülmektedir. Bu tür soruların,

⁵¹ Nagihan Emiroğlu, “Memlüklerde Hadis ve Ulema”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 10/1 (2020), 369.

⁵² ez-Zümer 39/9.

⁵³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî es-Sülemî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), “İlim”, 7; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Âdil Muhammed & İmâd Abbâs (Kahire: Dâru't-Te'sil, 1436/2015), “İlim”, 10.

⁵⁴ Sehâvî'nin icâzet aldığı ve icâzet dışında bir yolla hadis öğrendiği hanım hocaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hayriye Betül Özcan, “Memlükler Dönemi'nde Hanımlar ve Sehâvî'nin Hanım Hocaları” *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV* (Kütahya: 14-17 Mayıs 2015), 34-38.

⁵⁵ Bk. Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye fîmâ sü'ile 'anhü mine'l-eḥâdîsî'n-nebevîyye*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim (Riyad: Dâru'r-Râye, 1418/1997), 2/ 531, 840, 842.

halktan kimselerin kolayca soramayacağı türden olduğu ve soruyu yöneltenlerin genellikle hadis ilmiyle meşgul kimseler olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁶

2. BİR MUHADDİS OLARAK SEHÂVÎ

Sehâvî hadis ilminin hemen hemen her alanında nitelikli eserler telif etmiş bazı alanlarda da otorite kabul edilmiş bir muhaddistir. Öğrencilerinden Muhibbuddîn Cârullah b. Fehd, onun ravilerin isimleri ve durumları ve cerh ve ta'dîl ilminde "yed-i tûlâ" sahibi olduğunu belirtir.⁵⁷ İbn Fehd'din verdiği başka bir bilgiye göre dönemin bazı âlimleri Zehebî'den sonra Sehâvî gibi bu mesleği (cerh- ta'dîl ilmini) icra eden başka birinin gelmediğini dile getirmişler ve onun ölümüyle de "hadis sanatı/ilmi öldü, ondan sonra onun gibi bir halef gelmedi" değerlendirmesi yapmışlardır.⁵⁸ Bu âlimlerin, Zehebî'den sonra alanında İbn Hacer gibi büyük bir otoriteyi zikretmeden doğrudan Sehâvî'yi zikretmeleri biraz abartılı ve iddialı bir değerlendirme olsa da o dönemde Sehâvî'nin hadis ilmindeki etkinliğini göstermesi bakımından dikkat çekici bir tespittir.

Kettânî, Sehâvî'nin meşhur şerhi *Fethu'l-muğîş bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîş li'l- 'Irâkî* hakkında edebî yönüne de dikkat çekerek "hadis ıstılahları konusunda insanların ondan daha kapsamlı ve geniş bir eser telif ettiklerini sanmıyorum" değerlendirmesi yapmıştır. Nevâf Abbas da *Fethu'l-muğîş*'in el-fiye şerhlerinin en iyisi olduğunu belirtir.⁵⁹ Bu tespit ve değerlendirmeler adı geçen eserin hadis usulü ve ıstılahları alanında tek olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁰ Sehâvî'nin çağdaşı Zekerîyyâ el-Ensârî'nin *Fethu'l-bâkî bi-şerhi Elfiyyeti'l- 'Irâkî* isimli şerhini yazarken, *Fethu'l-muğîş*'ten iktibaslarla ve intihallerde bulunması⁶¹ da onun alanında otorite olduğunu ortaya koyan başka bir veridir.

Sehâvî'den bir asır sonra gelen meşhur Hanevî fakihi ve muhaddis Molla Ali el-Kârî (öl. 1014/1605) *Nuḥbeti'l-fiker* şerhinde Sehâvî'yle aynı asırda yaşanan ve rekabet halinde olan meşhur muhaddis Celâlüddîn es-Süyûtî'ye (öl.

⁵⁶ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Hâvî li'l-fetâvî* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l- 'Arabî, ts.), 2/81, 107, 118.

⁵⁷ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli ' bi-meḥâsini men ba 'de'l-ḳarnî's-sâbi*, 2/186.

⁵⁸ Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli ' bi-meḥâsini men ba 'de'l-ḳarnî's-sâbi*, 2/186.

⁵⁹ Nevâf Abbas Habîb el-Münâver, "Mukaddime", *Naḫmu 'Ulûmi'l-hadîş el-müsemmât Aksa'l-emel ve's-sûl fî 'ulûmi ehâdisi'r-Rasûl*, mlf. Ebû Abdullah Şehâbeddin Muhammed b. Ahmed b. Halil el-Huveyyî (Kuveyt: Külliyyetü'd-Dirâsâti'l- 'Ulyâ, 1437/2015), 36.

⁶⁰ Kettânî, *Fihrisü'l-feḥâris*, 2/990.

⁶¹ Sehâvî, Zekerîyyâ el-Ensârî'nin şerhini yokluğunda kendi şerhine dayanarak yazdığını söyler. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi ' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi*, 3/236; Bazı muhakkıklar bu sebepten ötürü *Fethu'l-bâkî*'yi orijinal bir şerh çalışması olarak kabul etmezler. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Abdüllatif el-Hümeym & Mâhir Yâsin Fahl, "Mukaddime", *Fethu'l-bâkî bi-şerhi Elfiyyeti'l- 'Irâkî*, mlf. Zeynüddin Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed el-Ensârî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l- 'İlmiyye, 1422/2002), 1/64.

911/1505) 12 yerde atıf yaparken,⁶² Sehâvî'ye 120 yerde atıf yapar.⁶³ Süyûtî'ye yapılan atıflardan hiçbiri doğrudan usulle ilgili değildir. Ancak Sehâvî'ye yapılan atıfların çoğu doğrudan usulle ilgilidir. Bu durum, Ali el-Kârî'nin Sehâvî'yi otorite kabul ettiğini ve referans aldığını ortaya koymaktadır. Ali el-Kârî, *Nuḥbe* şerhinde *Fethu'l-muğîs*'le birlikte zaman zaman da Sehâvî'nin *Şerḥü't-Takrîb ve't-teysîr*'ine atıflar yapar.⁶⁴

Süyûtî'nin *Tedribü'r-râvî fî şerḥi Takrîbi'n-Nevevî* isimli eserinin muhak-kiklerinden Abdülvehhâb Abdüllatîf bazı alanlarda Süyûtî'nin Sehâvî'den daha önde olduğuna işaret ettikten sonra Sehâvî'nin hadis ilmindeki konu-muyla ilgili şöyle bir değerlendirme yapar:

“Sehâvî'ye gelince, o, hadis ilminde, isnad ve buna bağlı rical, ilel ve tarih ilimlerinde imamdır. Bu konularda kimse onunla denk değildir. O, ayrıca tek sanatın/branşın uzmanı kabul edilir. Bu sebeple, hadis ve hadis ilimlerinde onun görüşü, Süyûtî'ye tercih edilir. Onun bu alandaki eserleri, muhak-kilerin başvuru kaynağıdır. Zira o, hocası İbn Hacer'in vârisidir.”⁶⁵

Sehâvî'nin hadisçiliği konusunda Abdüllatîf'in yapmış olduğu bu yorum ve değerlendirme, hadis ilmi araştırmalarında ve akademik çevrelerde zik-redilir olmuştur.⁶⁶

Sehâvî rical tenkidinde birtakım kural ve esaslar koyacak düzeyde bir hadisçi kimliğine sahiptir. Onun rical tenkidinde ortaya koyduğu bazı ku-rallar şunlardır:

1. Cerh ve ta'dîl imamına aidiyeti sabit olmayan söze güvenilmez.
2. Öğrenci, hocasını başkalarından daha iyi bilir.
3. Kişinin ailesi, onu başkalarından daha iyi tanır.
4. Kişi kendi şehrinin halkını daha iyi bilir. Bu yüzden onun şehrinin ra-vileri hakkındaki görüşü, onun dışındakilere mukaddemdir.
5. Müteahhir imamın bir kişiyi tenkit ederken söylediği söz, daha önce geçmemişse kabul edilmez.
6. Meçhul râviler eğer çok sayıda olursa, bu sayede meçhullükleri tela-fi edilmiş olur. Sehâvî bu ilkeyi *el-Ecvibetü'l-merzîyye*'de “Kim bir zımmîye

⁶² Bazı örnek referanslar hakkında bk. Ebü'l-Hasen Nürüddin Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerḥu Nuḥbeti'l-fiker fî muştalahâti ehli'l-eşer*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), 155, 260, 356, 357, 447.

⁶³ Bazı örnek referanslar hakkında bk. Ali el-Kârî, *Şerḥu Nuḥbeti'l-fiker*, 160, 161, 163, 173, 191, 193.

⁶⁴ Ali el-Kârî, *Şerḥu Nuḥbeti'l-fiker*, 273, 476, 496.

⁶⁵ Abdülkerîm b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr & Muhammed b. Abdullah b. Fühayd Âl-i Fühayd, “ed-Dirâse”, *Fethu'l-muğîs bi-şerḥi Elfiyyeti'l-hadîş li'l-Trâkı*, mlf. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426/2005), 92.

⁶⁶ Hudayr, “ed-Dirâse”, 92.

eziyet ederse, ben onun hasmıyım” hadisinin senedindeki cehâleti açıklarken kullanır.⁶⁷

7. Sebebi itikadî ihtilâf ya da muasır râviler arasındaki düşmanlık olan cerh'e itibar etmemek gerekir.

8. Bazı imamların, bazı lafızlar konusunda kendilerine özgü terimleri vardır; bu terimler, söz konusu lafızları bir mertebeden başka bir mertebeye taşıyabilir.⁶⁸

Bir muhaddis olarak Sehâvî sadece ilmî yönden eserler kaleme almamış aynı zamanda toplumun hadis algılarını yakından takip etmiş, güncel hadis tartışmaları konusunda tespitler yapmış ve halkın taleplerini de dikkate alarak bu alanda müstakil eserler kaleme almıştır. Onun telif ettiği *el-Mağâşidü'l-ḥasene* ve *el-Ecvibetü'l-merziyye* eserleri güncel hadis tartışmalarını ele almakta ve sorunların çözümüne ilişkin tespitler sunmaktadır.

3. EL-ECVİBETÜ'L MERZİYYE

Makalemizin asıl konusunu oluşturan *el-Ecvibetü'l-merziyye*'nin tam adı *el-Ecvibetü'l-merziyye fîmâ sü'ile 'anhü mine'l-eḥâdişü'n-nebeviyye*'dir. Sehâvî bu eserinde hem hadislere yönelik fetvalar hem de diğer alanlarla ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları ele almıştır. Müellifin cevapları, soruların durumuna göre farklılık arz etmekte ve çeşitlenmektedir. Eser, dönemin toplum-ulemâ ilişkilerine yönelik sunduğu bilgiler dolayısıyla da önem arz etmektedir.

Sehâvî, eserinin mukaddime bölümünde eseri telif amacını, eserde takip ettiği üslubu ve eserin düzenini kısaca anlatmaktadır. Müellif, kendisine doğrudan yöneltilmiş sorularla birlikte, Kahire'deki diğer âlimlere sorulan soruların da kendisine havale edildiğini söylemektedir. Buna göre o, kendisine sorulan sorulara vereceği cevaplardan, sadece soruyu soran kişilerin değil başkalarının da faydalanması amacıyla onları yazıp kitap haline getirmeye karar vermiştir.⁶⁹ Soruların detaylı olarak cevaplandırılmasının sebebini hadislere iyi niyetle yaklaşanların faydalanması olarak açıklamaktadır.⁷⁰ Eserin mukaddimesinde müellif, kendisine yöneltilen soruları cevaplarken yalnızca bir fetva vermekle yetinmediğini, hadislerin sıhhat durumlarını tahlil etme, sahih olanları zayıf olanlardan ayırma, cerh ve ta'dil sahasındaki müşkil yönleri açıklama, isnad detaylarını inceleme ve hadisleri kaynaklarına nispet etme gibi ilmî faaliyetleri de yürüttüğünü açıkça ifade etmekte-

⁶⁷ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/16.

⁶⁸ Mezkûr kaideler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bedr b. Muhammed b. Muhsin el-Ammâş, *Hâfız es-Seḥâvî ve cûhûdühü fi'l-ḥadiş ve 'ulûmih* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2000), 530-535.

⁶⁹ Bk. Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/5.

⁷⁰ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/5-6.

dir.⁷¹ Bu beyanlar, müellifin yalnızca bir müftü değil, aynı zamanda yetkin bir muhaddis kimliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla *el-Ecvibetü'l-merzîyye* adlı bu eser, yalnızca klasik anlamda bir fetva mecmuası olmanın ötesinde, hadis ilminin metodolojik boyutunu yansıtan, müellifin ilmî birikimini ve hadis disiplinine olan hâkimiyetini gözler önüne seren kapsamlı bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilmelidir.

el-Ecvibetü'l-merzîyye'yi yayına hazırlayan muhakkik Muhammed İshâk Muhammed İbrâhim, eserin iki nüshasının mevcut olduğunu belirtmektedir. Bu nüshalardan birinin Mısır Ezher Yazma Eserler Arşivi'nde olduğunu, kendisinin kitabı tahkik ederken bu nüshayı esas aldığını, diğerinin ise Arif Hikmet nüshası olup eserin adının *el-Fetâva'l-Hadîsiyye* olduğunu zikretmektedir.⁷²

Eserin muhakkiki Muhammed İbrâhim, 25 sayfalık bir de mukaddime yazmıştır.⁷³ Mukaddime İbn Kayyim el-Cevziyye'den naklen, selevin fetva vermekten kaçındığını, sahâbe, tâbiîn ve müctehid imamların kendilerine sorulan sorulara aceleyle cevap vermediklerini, çünkü bu konuda mesuliyet olduğu bilgisine yer verir. Dolayısıyla din adına kendisine sorulanların sahâbe ve tâbiîn uygulamasında olduğu gibi tedbirli ve ihtiyatlı hareket etmesi gereğinin altını çizer.⁷⁴ Muhakkik hadislere numara vererek soruları sıralamıştır, eserde 342 soru yer almaktadır.

Eser, üç cilt olup, soruların çoğunluğu hadis fetvalarından oluşmaktadır. Müellif, herhangi bir konu tasnifi yapmamış, sorulara cevap verirken kullandığı kaynakları da belirtmiştir. Bazen hadislerin tahririnde hocası İbn Hacer'i kaynak göstermiş ve çoğu yerde ona ait olan yazılı metinlerin tekrarını yapmıştır. Eserin muhtevası genel olarak, sünnet, Kur'an, fıkıh, tarih, kelâm, siyer, ahlâk, usûl, sahâbe biyografisi, sosyal yaşam, geçmiş milletler, dil, tıbb-ı nebevî, şiir, siyaset, âdetler gibi konulardan oluşmaktadır. Fıkıhla ilgili konular genel olarak ibadet ve muâmelât; Kur'an'la ilgili, hadislerde geçen sûrelerin faziletleri; usûle yönelik olarak hadisin sıhhati, kaynağı, tahriri ve uydurma rivayetler; peygamberlerle ilgili ise bazı peygamberler hakkında vârid olan bilgilerden oluşmaktadır. Sorulan soruların genel muhtevasına baktığımız zaman çoğunun hadis ilmi ve usûlüne yönelik olduğu görül-

⁷¹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/5-6.

⁷² Muhakkik, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn* adlı eserinde Sehâvî'nin eserinin orijinal adının *el-Ecvibetü'l-merzîyye fî mâ sü' ile 'anhü mine'l-ehâdîsî'n-nebevîyye*, Mısır'da Ezher mahtûtât bölümünde eserin isminin *el-Ecvibetü'l-merzîyye fî mâ üs'elü 'anhü mine'l-ehâdîsî'n-nebevîyye* olduğu, Arif Hikmet nüshasında ise *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye* şeklinde geçtiğini belirtmektedir. Kendisi kitabın ismini koyarken, Kâtip Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'da belirttiği ismi tercih ettiğini söyler. Bk. Muhammed İshâk Muhammed İbrâhim, "Mukaddime", *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, mlf. Sehâvî (Riyad: Dâru'r-Râye, 1418/1997), 1/12.

⁷³ İbrâhim, "Mukaddime", 5-30.

⁷⁴ İbrâhim, "Mukaddime", 8.

mektedir. Bazı sorular ve cevaplar tekrar niteliğindedir. Sehâvî, ilk önce hadisi zikreder, hadisin sıhhat derecesini, mütâbaatını, illetlerini, cerh-tâ‘ dilini, hadisin mânasını ve hadisten çıkarılacak fikhî hükümleri belirtir.

Sehâvî, hadis ilminde birikimli bir kültüre sahip olduğu için açıklamalarında isnad, ricâl ve illet bilgilerine yer vererek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. İhtiyaç duyduğunda ilgili diğer hadisleri de aynı başlık altında zikrederek konuyu detaylandırmaya gitmiştir. Müellif, her hadisi bir başlık altında değerlendirmekte, başlığı da metinde geçen hadisin bir bölümünden ve diğer konuların içeriğinden meydana getirmektedir. Meselâ 16. hadise “Öyle bir zaman gelecek ki, insanlar birbirlerini dilleriyle sevecekler, kalpleriyle de birbirlerinden nefret edecekler.” şeklinde hadisin tamamını kapsayacak bir başlık koymuştur. Bunu yapmadaki amacının okuyucuya konuyu daha iyi anlatma düşüncesi olduğu söylenebilir.

Sehâvî, 130 numaralı soruda kendisine Ebi'l-Fadl b. Ziyâd b. el-Matlab'ın ne zaman ve nerede vefat ettiğinin sorulması üzerine, öncelikle tarih ve biyografi kaynaklarında bu şahıs hakkında ayrıntılı bir araştırma yaptığını ve elde ettiği bilgileri detaylı bir şekilde sunarak soruyu cevapladığını belirtmektedir. Bu durum, Sehâvî'ye yöneltilen soruların yalnızca hadisle sınırlı kalmayıp farklı alanları da kapsadığını ve onun hadisçiliğinin yanı sıra, özellikle tarih başta olmak üzere diğer ilim dallarında da geniş bir bilgi birikimine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

3.1. Eserin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi

Sehâvî'nin eserinde soruların bazıları, hadis ilminin teknik meseleleriyle alakalı konuları kapsamaktadır. Bunlar, bazı hadislerde geçen kavramların terim anlamlarına yönelik açıklamalar, râviler hakkında verilen bilgiler, bir hadisin rivayet yönünden zayıflığının sorulması ve zayıf hadis ile garîb hadisler arasındaki farklardır.⁷⁵ Ayrıca bazı örneklerde hadisin fetva yönünün daha iyi anlaşılması için hadis kaideleri ve kuralları hakkında da açıklamalar yapmaktadır.

Sehâvî, hadis ve diğer ilimlerdeki geniş bilgisini eserinde kullanmıştır. Fakat geniş ölçüde nakil kullandığı için hadislerin büyük çoğunluğunda şeyhim dediği hocası İbn Hacer'den nakil yapmıştır. Bir hadisin sika râviler tarafından hem muttasıl hem munkatı olarak rivayet edilmesi durumunda hükmün hangisine göre verileceği, sahih hadisin kısımları, hasen hadisin şahit ve mütâbilerle sahih derecesine yükselmesi, münker kavramının mevzû hadislerle aynı olarak kullanılıp-kullanılmayacağı, bid‘at ehlinin rivayet ettikleri hadisin değeri, *Sahih-i Buhârî* ve *Müslim*'deki hadis usûlleri ile şâhit

⁷⁵ Bk. Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/203, 204, 242, 284; 2/ 533, 550-551, 559, 726, 840, 890.

ve mütâbilerin hükümlerinin farklılığı, hadis ve eser terimlerinin farklılığı gibi konuları da açıklamaktadır.⁷⁶

Sehâvî, kendisine sorulan hadis fetvalarıyla ilgili olarak (سئلت) “bana soruldu”,⁷⁷ (ثم سئلت) “sonra bana soruldu”,⁷⁸ (سألني) “bana sordu”,⁷⁹ (سأل) “Fa-lan kişi sordu”,⁸⁰ (مسألة) “sual”,⁸¹ (وقع سؤال) “soru geldi”,⁸² (ورد سؤال) “soru geldi”, (الحمد لله) “Hamd Allah’adır”,⁸³ (الحمد لله مسألة) “Hamd Allah’adır, mesele”,⁸⁴ (الحمد لله) “Hamd Allah’adır, hakkında bana soruldu”⁸⁵ ve (عن حديث) “hadisi hakkında” gibi ibarelerle soruya başlangıç yapar.⁸⁶

Müellif, bazı fetvalarda hadis rivayet âdâbına yer verir. Örneğin, “avamdan insanların hadis rivayetine uygun olmayan mekânlarda hadis rivayet etmeleri halinde ne lazım geldiği” sorusuna şöyle cevap verir:

“Resûlullah’a hürmetin gereği olarak hadis rivayet âdâbında kişinin abdestli olması, ilim ve meclis âdâbına göre oturmuş olması, heybetli ve vakur bir durumda olması gerekir. Bu, ehil olduğunda böyledir. Ehil olmayan, bu işi kötü niyetlerine ve dünyalık menfaat elde etmek için yapan, aynı zamanda bu tür işleri hadis rivayetine uygun olmayan yerlerde yapan ve hadis metinlerini tahrif edenlere gelince, bunların durumu ilim ehlinde olan hakimlere bildirilir ve hâkim de hak ettikleri cezayı onlara verir.”⁸⁷

Sehâvî, sorulara verdiği cevaplarda tek tip bir yöntem uygulamaz. O, verdiği cevaplarda okuyucuya konuyla ilgili ayrıntılı bilgi verir, gerekli gördüğü yerlerde yorumlarını uzun tutar. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermesinden dolayı, eserde sanki konulu hadis-şerh çalışmasına benzer bir durum göze çarpmaktadır. Öncelikli olarak hadisle ilgili sorulan sorularda hadis, sahih kaynaklarda geçmiyorsa doğrudan “münker hadistir” diyerek konuyla ilgili diğer sahih hadisleri zikreder. Aynı zamanda hadisin mütâbaatlarını gösterir. Konuyla ilgili hadisleri zikrederken çok defa tekrara düştüğü de görülmektedir.⁸⁸

3.1.1. Hadislerin tahrîcini yapması

Sehâvî, eserinde neredeyse her hadisin tahrîcini yapmaktadır. Rivayetin

⁷⁶ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/37, 200, 201, 203, 204, 378, 2/559, 726, 727.

⁷⁷ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 2/416, 432, 438, 452, 458, 486, 489.

⁷⁸ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/253, 264, 294, 2/519, 607.

⁷⁹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/319, 321, 323.

⁸⁰ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 2/840, 842.

⁸¹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 2/429, 440, 478, 503.

⁸² Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 2/445.

⁸³ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/337, 370.

⁸⁴ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/338, 339, 345.

⁸⁵ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/356, 2/416, 435, 438.

⁸⁶ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 3/916.

⁸⁷ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 2/473.

⁸⁸ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/16.

senedini ve varsa farklı varyantlarını zikrederek, hadisin hangi kaynaklarda yer aldığını belirtmekte ve böylece tahrîc işlemini ayrıntılı biçimde gerçekleştirmektedir. Hadisin bir illeti varsa bunu ifade etmekte, senedinde zayıflık bulunuyorsa sebebini açıklamakta; râvilerden birinde kusur tespit ederse ilgili râviyi tenkit etmektedir. Ayrıca hadisin sıhhatine dair kendi kanaatini de ortaya koymaktadır. Tahrîc yaparken genellikle *el-Câmiu's-Sahîh*'ler, *Sünen*'ler, *Müsned*'ler, *Musannef*'ler ve *Zevâid* türü eserleri temel referans olarak kullanmaktadır. Zaman zaman İbn Hacer'in değerlendirmelerine de yer vermekte; ancak bu nakillerin İbn Hacer'in hangi eserinden yapıldığını belirtmemektedir. Bu durum, okuyucunun zihninde bazı soru işaretlerine yol açmakta ve ilgili bilginin kaynağını tespit etme ihtiyacını doğurmaktadır.

Sehâvî, eğer varsa hadisin sened ve metin yönünden farklı versiyonlarını aktarır. Örneğin, görme yetisini kaybetme konusundaki rivayetler hakkında sorulan soruyu cevaplarırken neredeyse tüm rivayetleri tahrîc eder. İlgili rivayetlerden biri şöyledir: “Resûlullah (s.a.v.), sahâbeden bazı kişilerle otururken gözleri görmeyen İbn Ümmü Mektûm'un selam vererek oradan geçtiği bir anda, şöyle buyurdu: “Cebrail'in (a.s.) bana söylediğini size bildireyim mi? Allah (c.c.) şöyle bildiriyor: Ben kulumun iki mücevherini (gözünü) alıyorum ki ona cenneti nasip ederim. Bu benim üzerime bir haktır.”⁸⁹ Sehâvî, bu hadisin sened-metin yönünden birden çok versiyonunu tahrîc ederek tüm rivayetleri bir araya getirir.

Sehâvî, 93 numaralı “Müminin niyeti amelinden hayırlıdır” hadisinin vârid olup-olmadığı, hükmü ve mânası hakkında sorulan soruyu cevaplarırken, “evet bu hadistir” diyerek cevap verir ve Beyhakî'nin “Şuabü'l-îmân” bölümünde nakledildiğini belirtir. Ayrıca hadisin sened ve metin yönünden farklı tariklerini nakleder. Ardından, hadisin sened ve metin yönünden farklı tariklerini zikrederek hem tahrîcini hem de sıhhat durumunu ilmî bir biçimde değerlendirir.⁹⁰

3.1.2. Hadislerin sıhhatini değerlendirmesi

Hadisle ilgili bazı sorular, doğrudan *Kütüb-i Sitte* ve diğer hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin sıhhat derecelerine yönelik olarak yöneltilmiştir.⁹¹ Kitapların sıhhatiyle ilgili bazı fetvalarda kitaptaki hadislerin tümü hakkında fetva verilmesi istenmiştir.⁹² Burada sorunun konusu hadisin içeriğiyle ilgili değil, sıhhatiyle ilgilidir. Bu sorular, âlimlerin kendi aralarındaki tar-

⁸⁹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 2/646.

⁹⁰ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/346.

⁹¹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/290-291, 335, 338, 363; 2/555, 590, 604, 626, 842; 3/941, 942, 944, 1 175.

⁹² Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/117.

tışmalarda ortaya çıkan sorular değil, avam tarafından âlimlere yöneltilen sorulardır.

Soruların bazıları kelâm ve tasavvufî alaka olup Allah Teâlâ'nın rüya-da görülmesi, camilerde toplu zikir yaparken zikirde tespih kullanımı vb. alakalı olup bu tür konularda sahih hadis bulunup-bulunmadığı hususlar-da hadis fetvalarına yönelik sorular arasında yer almaktadır.⁹³

Hadis fetva meclisleri, aynı zamanda halkın hadis bilgisine yönelik yanlışların düzeltildiği yerler olmuştur. Halk arasında meşhur olarak bilinen bir hadisin metnini, anlamı bozulacak şekilde bir kelimeyle aktarılması vb. hususlar Sehâvî'ye yöneltilen sorulara yansımış, Sehâvî ise bu rivayetlerin doğrusunu zikrederek bu tür yanlışlıkları düzeltmiştir.⁹⁴ Aynı şekilde Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin hayatlarına yönelik mucizeler ve bazı sûrelerin faziletlerine yönelik halk arasında yanlış bilinen rivayetlerden kaynaklanan fetvaları da tashih etmiştir.⁹⁵

3.1.3. Hadisleri ayrıntılı olarak tahlil etmesi

Sehâvî, kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda yalnızca teknik hususlarla sınırlı kalmamakta, muhtevanın da doğru anlaşılmasına önem vermektedir. Kendisine, hadislerde geçen bazı kelimelerin anlamları hakkında çokça soru yöneltilmektedir.⁹⁶ O, bazı sorularda hadisin mâna yönünden zayıf olduğunu açıklamakta ve metne yönelik tenkitlerde bulunan hadis imamlarının görüşlerine yer vermektedir. Ayrıca, iki hadis arasındaki teâruzun giderilmesine dair soruları cevaplamakta; kimi zaman da kendisinden böyle bir değerlendirme talep edilmese bile, hadisi muhteva yönünden tenkit etmektedir.⁹⁷ O, hadislerin tahlilini yaparken öncelikle zayıf ve uydurma rivayetleri zikretmektedir. Bazen zikredilen metin belirli bir kaynağa isnat ediliyor ve söz konusu kaynakta bu metnin aslı bulunamıyorsa, bunu da açıkça belirtmektedir.

Sehâvî, hadislerin doğru anlaşılması için gerektiğinde çeşitli yorumlar yapmakta ve kelimeleri açıklama gereği duymaktadır. Bu maksatla âyetlerden, hadislerden, sahâbe kavillerinden, âlimlerin ve sûfilerin sözlerinden, hatta şiirlerden ve hikâyelerden faydalanmakta, bazen de hadislerin daha iyi anlaşılması için hadisin sebeb-i vürûdunu zikretmektedir.⁹⁸

Örneğin Sehâvî, 147 numaralı soruda “ümmetim firkalara ayrılacak” baş-

⁹³ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/319, 321, 3/1079.

⁹⁴ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/309, 2/553.

⁹⁵ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/130, 185, 241; 2/550, 551, 620, 684, 731, 732.

⁹⁶ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/401; 2/540, 541, 552, 553.

⁹⁷ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 2/582.

⁹⁸ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/161, 271, 2/319, 607, 833, 3/1079.

lığıyla sorulan soruya ayrıntılı olarak cevap vermekte, cevapların çoğunluğunu aynı konuyla ilgili vârid olan diğer hadisleri de ekleyerek soru soran kişinin kafasındaki tüm şüpheleri izale etmektedir.⁹⁹ Dolayısıyla Sehâvî'nin yer yer ayrıntıya girerek cevabı detaylandırması hem sorunun hem de muhatabın durumuna bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Sehâvî, hadisin sıhhat durumunu bildirmesinin yanında genelde Buhârî ve Müslim'in şartına göre hadisin sıhhat derecesini de zikretmektedir. Mesela, "bu hadis Müslim'in şartına göre sahihtir" demektir.¹⁰⁰ Bazen başka rivayetlere göre sahihtir diyerek hadisin sıhhat derecesini de belirtmektedir. Şayet hadisin sıhhati ile ilgili bir kaynak gösteremezse o zaman bu konuda "tam olarak bilgim yok (لم أف)" demek suretiyle hadisin sıhhati hakkında tam olarak bilgisinin olmadığını ifade etmektedir.¹⁰¹

3.1.4. Hadislerden hüküm çıkarması

Sehâvî, başta hadis ve fıkıh olmak üzere İslâmî ilimlerde otorite kabul edilmesinden dolayı, vermiş olduğu fetvalar ve hadislerden hüküm çıkarma konusundaki yetkinliğiyle öne çıkan bir âlim olarak değerlendirilmektedir. Sehâvî, hadislerden hüküm çıkarmadan önce hadisin sıhhati hakkında bilgi vermektedir. Şayet hadis zayıf ise çıkarılan hükme itibar edilemeyeceğini ve bu konuda hüküm veremeyeceğini söylemektedir. Fâsık bir kimsenin gıybetinin yapılmasının günah olup-olmadığına dair yöneltilen bir soruya, öncelikle bu konudaki rivayetin oldukça zayıf olduğunu belirtmektedir. Ardından, el-Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde geçen rivayetin de sahih olmadığını açık bir şekilde ifade etmektedir. Ancak Taberânî'de geçtiği üzere "Fâsıkta bulunan kötülükleri insanlara bildirin ki onu tanısınlar ve ondan sakınsınlar." rivayeti hakkında değerlendirme yapmakta ve fâsık hakkında konuşmanın gıybet sayılmayacağını açıklamaktadır.¹⁰² Sehâvî buradaki örnekte de görüleceği üzere bir hadisin zayıflığı hakkında hüküm verirken doğrudan soruda sorulan hadisin lafızlarını esas alır ve benzer mânaya gelen başka hadisler hakkında farklı tespitler yapmaktadır.

Sehâvî'ye namazda imamın selam verdikten sonra mihrapta bir müddet oturmasıyla ilgili hadis sorulur. O da bunun sahih mi yoksa zayıf mı olduğuna dair kesin bilgisinin olmadığını söyler. Sahih kaynaklarda böyle bir hadisin geçmediğini, ancak böyle bir sözün bazı fakihlerin bildirdiği bir söz olduğunu belirterek sözün aslının "imam selam verdikten sonra mihrapta oturmaya devam ederse sanki ateşin üzerine oturmuş gibidir" şeklinde rivayet

⁹⁹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 2/569-570.

¹⁰⁰ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 3/893.

¹⁰¹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/232, 235.

¹⁰² Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/249.

edildiğini nakleder. Ümmü Seleme'nin (r.anhâ) rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) zamanında cemaate kadınlar da geldiğinden ve mescidin dar olmasından dolayı önce kadınların çıkması için erkekler mescitte biraz beklerdi. Sehâvî bu durumun zarureten kaynaklanan bir hal olduğu yorumunu yapar. Mescitten çıkarken kadın erkek aynı anda çıkıp mahremiyet sınırları aşılmasının düşüncesiyle yapılmış olabilir. Ancak sadece erkeklerin olduğu bir namazda mihrapta beklemek müstehap değildir.¹⁰³

Sehâvî, 67 numaralı soruda duadan sonra elleri yüze sürmenin hükmü hakkında kendisine sorulan soruyu cevaplarken Ömer b. Hattab'dan (r.a.) rivayetle Resûlullah (s.a.v.): "Dua ettikten sonra ellerini yüzüne mesh etmeden ellerini indirmezdi." hadisini nakleder. Aynı hadisin Abdullah b. Ömer'den (r.a.) farklı rivayetinin olduğunu bildirir. Ancak bu hadisin Tirmizî'nin *Sünen*'inde zayıf olduğunu,¹⁰⁴ Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde ise hadisin zayıf bir senedle rivayet edildiğini söyler.¹⁰⁵ Sehâvî, sahih olmayan bazı hadisler konusunda kesin bir hüküm vermez ve bu konuda bilgim yok diyerek görüşünü beyan eder.¹⁰⁶

Sehâvî, 118 numaralı soruda Resûlullah'ın (s.a.v.) ayakta bevl etmesiyle ilgili soruya verdiği cevapta, kendisinin de müntesibi olduğu Şâfiî mezhebine göre İmam Şâfiî'nin Araplar bel ve dizlerde ağrı çektiklerinde zarurete binaen ayakta bevl ederlerdi fetvasını nakleder. Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayetle Resûlullah'ın (s.a.v.) dizinde bir rahatsızlık vardı bu yüzden ayakta bevl etmek durumunda kaldı demektedir.¹⁰⁷ Sehâvî bu soruda konuyla ilgili farklı hadisleri de zikrederek soruyla ilgili tüm hükümleri ayrıntılı biçimde ortaya koyar.¹⁰⁸

Sehâvî bir hadisten çıkarılan fetvayı/hükmü soran kişiye daha çok hadisin sıhhat durumunu açıklamakla cevaba başlar, şayet hadis, zayıf ise o zaman zayıflık sebebini tahlil eder. Bu konuda temel hadis kaynaklarında geçen bir hadis yok ise "böyle bir hadis bilmiyorum" diyerek, hüküm verme yerine cevabı sonlandırma yoluna gitmeyi tercih eder. Bu yaklaşımından hareketle, Sehâvî'nin sadece hadisin sıhhat durumunu bildirmekle yetinmediği görülmektedir. Ayrıca böyle bir rivayetin mevcut olup olmadığını da belirtmek suretiyle, soru soran kişiyi ve okuyucuyu hadis-hüküm ilişkisi bağlamında daha kapsamlı biçimde bilgilendirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

¹⁰³ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/269-270.

¹⁰⁴ Tirmizî, "Da'avât", 11.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Fezâilü'l-Kur'an", 356.

¹⁰⁶ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 1/279-280.

¹⁰⁷ Zikredilen hadisin kaynağı hakkında bk. Ebû Bekr el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/164.

¹⁰⁸ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzîyye*, 2/473, 474, 475.

3.1.5. Kaynak kullanımı

Sehâvî, eserinde yararlandığı kaynakları kimi zaman kendi adıyla, kimi zaman ise müelliflerinin isimleriyle zikretmektedir. Özellikle hocası İbn Hacer'e ait, onun hattıyla yazılmış bazı metinlerden doğrudan alıntılar yapmaktadır; hatta kimi zaman verdiği cevaplar, bu metinlerdeki ifadelerin aynen tekrarı mahiyetindedir.¹⁰⁹ Bununla birlikte Sehâvî, her durumda hocasının hangi eserinden yararlandığını açıkça belirtmemektedir.¹¹⁰ Bazen İbn Hacer'den işittiği bilgileri doğrudan sözlü olarak aktarmakta,¹¹¹ bazen de herhangi bir kaynak göstermeksizin bu bilgileri kendi ifadeleri gibi sunmaktadır. Her ne kadar çoğunlukla kaynak olarak İbn Hacer'e atıfta bulunmayı tercih etse de özellikle hadislerle ilgili bazı sorulara verdiği cevaplarda temel hadis kaynaklarına da başvurduğu görülmektedir.¹¹²

Sehâvî, hadislerde kaynak kullanımını rivayetin başında kısa bir bölüm oluşturarak belirtmektedir. Kaynaklar arasında mevcutsa farklılıkları da zikretmektedir. Hadis ve râviler hakkında âlimlerin yaptığı değerlendirmelere yer vermekte, bir hadisin senedinde yer alan yanlış bilgileri veya yapılan hataları tashih etmektedir. Eğer bir rivayet, şöhret bulduğu şeklin dışında kaynaklarda farklı bir metinle yer almışsa bu duruma da işaret etmektedir. Hadislerin farklı rivayetlerini zikrederek en sağlam olanını tercih etmektedir. Bazı kaynaklarda senedsiz olarak nakledilen rivayetleri de aktarmaktadır. Zaman zaman bir rivayetin farklı tariklerini toplayan çalışmalara yer vermektedir. Şayet metin tenkidi yapılan bir hadisin anlamı Kur'an âyetleriyle veya sahih bir hadisle örtüşüyorsa buna dikkat çekmekte, bir haber hadis olmamakla birlikte mâna açısından doğru ise bunu da açıklamaktadır. Asılsız rivayetleri ise reddetmektedir.

Örneğin Sehâvî, 196 numaralı soruda kendisine töhmet altında bir kimse- nin tutuklanmasına dair bir hadisin değerlendirilmesi sorulduğunda, cevabına hadisin kaynaklarını ayrıntılı biçimde göstererek başlar. Ardından konuyla ilgili diğer hadisleri ayrı ayrı sıralar ve bunlar üzerinden kapsamlı bir değerlendirme yapar. Sehâvî, 53 numaralı kendisine ayakta su içmenin hükmünün sorulduğu soruda konuyla ilgili vârid olan diğer hadisleri kaynağını zikrederek bildirir.¹¹³ Sehâvî'nin bir konu hakkındaki hadisleri ve kaynaklarını bildirmesi, onun konuyla ilgili ciddi bir araştırma yaptığının gös-

¹⁰⁹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/104-105.

¹¹⁰ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/104, 320, 369, 379, 395, 400, 403-404; 2/499, 500, 515, 705, 777, 842.

¹¹¹ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/243; 2/508, 664.

¹¹² Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 2/754-755.

¹¹³ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merziyye*, 1/223-234.

tergesi ve aynı zamanda okuyucunun kafasında konuyla ilgili başka bir soru kalmamasının da sağlanması olarak değerlendirilebilir.¹¹⁴

SONUÇ

Memlûkler dönemi, İslâmî ilimlerin özellikle hadis alanında önemli gelişmeler kaydettiği, birçok meşhur muhaddisin yetiştiği ve ilmi açıdan verimli bir dönem olarak öne çıkmıştır. Bu dönemin önde gelen muhaddislerinden biri de Şemseddîn es-Sehâvî'dir. O, başta İslâmî ilimler olmak üzere beşerî ilimlerde çok sayıda eser veren muksirûndan kabul edilmektedir. Onun en çok eser telif ettiği alanlar hadis ve tarihtir. İbn Hacer'in halefi olarak kabul edilen Sehâvî, 14 yıl hocasının tedrisatından geçerek onun ilminden ve birikiminden yararlanmıştı. O, hocasının vefatından sonra henüz 21 yaşındayken onun halefi olmuş ve ilmi mirasını devralmış görünmektedir. Hadis ilmi sahasında İbn Hacer'in yöntemini en iyi temsil eden Sehâvî, kendi döneminde bu alanı en iyi bilen, en çok eser kaleme alan ve tasnifleri bu alanda değere layık görülen müellif olmuştur. Onun hadis ilimlerinin hemen hemen her dalında eser yazması, bu eserlerin çoğunun sonraki muhaddisler tarafından takdir görmesi ve eserlerinde referans olarak kullanmaları, eserlerini kaleme alırken bazı ilke ve kurallar ortaya koyarak konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması gibi hususlar onun iyi bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır. O, rical isimleri, râvilerin durumları ve cerh ve ta'dîl ilminde "yed-i tûlâ" sahibi; isnad ve buna bağlı rical, ilel ve tarih ilimlerinde ise imamdır. Onun, hadis ilimlerindeki uzmanlığı, donanımı, birikimi ve yetkinliği sebebiyle, bu alandaki görüşleri Süyûtî'ye tercih edilir.

Sehâvî'nin hadis alanında telif ettiği *el-Ecvibetü'l-merzıyye*, Mısır'ın değişik şehirlerinden gönderilen ve Kahire'deki diğer âlimlere yöneltilen ve kendisine havale edilen sorulara verdiği cevapları ihtiva etmektedir. Üç cilt olarak matbu hale getirilen eser, çoğunluğu hadislere yönelik fetvalar olmakla birlikte tarih ve diğer alanlardan müteşekkil herhangi bir konu tasnifi yapılmamış 342 soruyu içermektedir. Her ne kadar eserin adı hadis şerh kitabı olmasa da eser bir bakıma konulu hadis şerhi gibi değerlendirilebilir. Eserde direkt sorunun cevabı verilmeden, önce hadisin tahrîci yapılmakta, daha sonra sıhhat durumu tahlil edilmekte ve hadisin sened ve metin yönünden farklı tariklerine yer verilmektedir. Sehâvî, soruda geçen hadisin sahih kaynaklarda tahrîcini yapamadığı durumlarda "böyle bir hadis bilmiyorum" diyerek cevabı sonlandırmakta, kimi zaman İbn Hacer'i kaynak göstermekte, kimi zaman da temel hadis kaynaklarını ve diğer kaynakları re-

¹¹⁴ Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merzıyye*, 1/223-224.

ferans olarak zikretmektedir. Hadisler hakkında hüküm verirken genellikle kendisinin de müntesibi olduğu Şâfiî mezhebini esas almakta, bununla birlikte diğer mezheplerden de hükümler verdiği görülmektedir. Onun kimi zaman sorunun cevabını uzun tutması ve ayrıntılara girerek delillendirmeler yapması, soru soranı ve okuyucuyu ikna etme, razı etme ve tartışmalara son noktayı koyma amacına yöneliktir. Kısaca soru-cevap şeklinde kaleme alınan *el-Ecvibe* gibi eserler, günümüzde pek yaygın olmasa da o dönemlerde ilgi gören ve rağbet edilen eserler olarak İslâmî ilimler literatürü içinde yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi muştalahâti ehli'l-eşer*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.
- Ammâş, Bedr b. Muhammed b. Muhsin. *Hâfız es-Sehâvi ve cühûduhû fi'l-hadîş ve 'ulûmih*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2000.
- Ay, Betül. *Hadis Edebiyatı Türü Olarak Fetâvâ Eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Aydemir, Halis. *es-Sehâvî'nin (902/1496) el-Kavlü'l Bedî Fi's-Salâti Ale'l-Habîbiş-Şefî' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Berkey, Jonathan P. *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali*. çev. İsmail Eriş. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Beyhakî, Ebû Bekr. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bilgin, Recep. "İbn Dakikül'îd'in Şerhu'l-İlmâm bi-Ehâdisi'l-Ahkâm'ında Hadisleri Anlama Yöntemi Olarak Hakikat-Mecaz Olgusu". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (2024), 526-546.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Dâvûd, es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Âdil Muhammed & İmâd Abbâs. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1436/2015.
- Emiroğlu, Nagihan. "Memlüklerde Hadis ve Ulema". *İslam Tetkikleri Dergisi*. 10/1 (2020), 365-387.
- Ferruh, Ömer. *Me 'âlimü'l-edebî'l- 'Arabî fi'l- 'aşri'l-hadîş*. Beyrut: Dâru'l- 'İlm li'l-Melâyin, 1405/1985.
- Hudayr, Abdülkerim b. Abdullah b. Abdurrahman & Füheyd, Muhammed b. Ab-

- dullah b. Fühayd Âl. “ed-Dirâse”. *Fethu'l-muğış bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîş li'l-'Irâkî*. mlf. Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî. 7-200. Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1426/2005.
- Hümeym, Abdüllatîf & Fahl, Mâhir Yâsin. “Mukaddime”. *Fethu'l-bâkî bi-şerhi Elfiyyeti'l-'Irâkî*. mlf. Zeynüddîn Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed el-Ensârî. 5-85. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422/2002.
- İbn Fehd, Ömer el-Hâşimî el-Mekkî. *Mu'cemü's-şüyûh*. thk. Muhammed ez-Zâhî. Riyad: y.y., 1402/1982.
- İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnaût. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- İbrâhim, Muhammed İshâk Muhammed. “Mukaddime”. *el-Ecvibetü'l-merzîyye*. mlf. Sehâvî. 5-30. Riyad: Dâru'r-Râye, 1418/1997.
- Kanoğlu, Ali Can. “Klasik ve Modern Dönem Hadis Fetva Kitaplarının Muhtevalarına Yönelik Bir Mukayese”. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (2021), 387-430.
- Kaya, Büşra Sıdika. *Sehâvî'nin ed-Dav'ü'l-Lâmi 'Adlı Eseri Bağlamında IX./XV. Asır Kahire'sinde Bilgi ve Toplum*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî. *Fihrisü'l-fehâris ve'l-eşbât ve mu'cemü'l-me'âcim ve'l-meşeyhât ve'l-müselselât*. thk. İhsan Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1402/1982.
- Koçkuzu, Ali Osman. *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1983.
- Makrîzî, Ebû'l-Abbas Takiyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkadir. *el-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi zikri'l-hıtaṭ ve'l-âşâr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1418/1997.
- Münâver, Nevâf Abbas Habib. “Mukaddime”. *Naẓmu 'Ulûmi'l-hadîş el-müsemmât Aksa'l-emel ve's-sûl fî 'ulûmi ehâdîsi'r-Rasûl Huveyyî*. mlf. Ebû Abdullah Şehâbeddin Muhammed b. Ahmed b. Halîl. 1-53. Kuveyt: Külliyyetü'd-Dirâsâtî'l-'Ulyâ, 1437/2015.
- Özcan, Hayriye Betül. “Memlükler Dönemi'nde Hanımlar ve Sehâvî'nin Hanım Hocaları”. IV. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (Kütahya: 14-17 Mayıs 2015), 25-40.
- Özkan, Halit. *Memlüklerin Son Asrında Hadis Kahire 1392-1517*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

- Sakallı, Talat. “İbn Hacer-Aynî Çatışmasının Buhari Şerhlerindeki Tezahürü”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 347-361.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman b. Muhammed. *el-Ecvibetü'l-merziyye fî mâ sü'ile 'anhü mine'l-eḥâdişi'n-nebeviyye*. thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim. Riyad: Dâru'r-Râye, 1418/1997.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-ḥadîs li'l-'Irâkî*. thk. Ali Hüseyin Ali. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi 'li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'*. Beyrut: Menşûrâtü Dâri Mektebeti'l-Hayât, ts.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *el-Cevâhîr ve'd-dürer fî tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. thk. İbrahim Bâcis Abdülmecid. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1999.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Büldâniyyât*. thk. Hüsâm b. Muhammed el-Kattân. Riyad: Dâru'l-'Atâ, 1422/2001.
- Selmân, Meşhur b. Hasan Âl & Şukayrât, Ahmed. *Müellefâtü's-Sehâvî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998.
- Selmân, Meşhûr b. Hasen Âl. “Mukaddime”. *es-Sırru'l-mektûm fi'l-farḳ beyne mâleyni'l-maḥmûd ve'l-mezmûm*. mlf. Sehâvî. 7-58. Ebû Dabî: Mektebetü ve Tescilâtü Dâri'l-İmâm Mâlik, 1425/2004.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Hâvî li'l-fetâvî*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.
- Şâkir, Mustafa. *et-Târîḫü'l-'Arabî ve'l-mü'errîḫin*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1411/1990.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *el-Bedrü't-tâli 'bi-meḥâsini men ba'de'l-ḳarni's-sâbi'*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmi'u's-şâḫiḫ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünen-i Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tomar, Cengiz. “Sehâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 36/313-314. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Vâdiâşî, Ebû Cafer Ahmed b. Ali el-Belevî. *Şebtu Ebî Ca'fer Ahmed b. Ali el-Belevî el-Vâdiâşî*. thk. Abdullah el-İmrânî. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1983/1403.

- Yavuz, Adil. “el-Maķāşidü'l-Hasene”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/422-423. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yavuz, Adil. “Sehâvî ve Halk Dilinde Dolaşan Hadisler Problemi ile İlgili Eseri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2002), 165-187.
- Yavuz, Adil. *Sehavi (902-1496) ve el-Mekasidu'l-Hasene Adlı Eserinin Tenkid ve Tahlili*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Yıldırım, Enbiya. “Suyûtî'ye Yöneltilen Suçlamalar (Sehâvî-Suyûtî Çekişmesi Bağlamında)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 149-174.
- Zirikli, Hayruddin. *el-A 'lâm: Kāmûsu terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l- 'Arab ve'l-müsta 'rebîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dâru'l- 'İlm li'l-Melâîyn, 1969.